

НАДГРОБНИ ПАМЕТНИЦИ НА ЕНИЧАРИ ОТ БЪЛГАРИЯ

Румен Иванов

TOMBSTONES OF JANISSARIES FROM BULGARIA

Rumen Ivanov

Abstract: *The article publishes tombstones of the Janissaries, which are Belogradchik, Plovdiv and Haskovo. Epitaphs belong to Janissaries of different rank. The tombstones date from the 17th and 18th century.*

Keywords: *Janissaries, tombstones, Bulgaria.*

Еничарите, които били наричани капъ-кулушки войници (Uzunçarşılı 1943: 155 – 171) в османската армия, са сформирани по времето на Мурад I Хюдавендигяр (1362 – 1389) с усилията на Чандарлъ Кара Халил паша (Palmer 2000: 475 – 516) и имали значителни заслуги за превръщането на Османската държава в империя¹. Стриктните правила на еничарите, които са били подчинени на Закона за еничарите и системата за набиране на християнски деца на възраст 8 – 16 години, се прилагат в продължение на 250 години.

Еничарите са били три класи – джематлилер, бьолюкюлер и секбанлар. От общо 196 орти в еничарски корпус 101 са били джематли, 61 бьолюци и 34 секбани. Еничарите

от 60, 61, 62 и 63 орта от джематлилер са живеели в Истанбул и са били ангажирани да охраняват султана по време на церемонии и са били наричани солаклар. Останалите са охранявали границите на Османската империя. 30 орти от бьолюкюлер са охранявали Санджак-ъ Шериф² в Истанбул, а останалите 31 били ангажирани да охраняват крепостите във вътрешността на империята. Секбаните са били ловната свита на султана. Във всяка област е имало еничарско „полицейско“ управление, които били наричани коллук.

Изключително рядко се откриват надгробни паметници на еничари. Голяма част са били унищожени по заповед на султан Махмуд II (1808 – 1839) в цялата Османска империя,

¹ Има изказано и друго мнение, че еничарският корпус е формиран при Баязид Йълдъръм (1389 – 1402). Вж. Parouliia 1963: 150.

² Свещеното знаме на пророка Мохамед, което се съхранява в двореца Топкапъ в Истанбул.

след като еничарският корпус е премахнат (Akdağ 1994: 181). От Истанбул са известни няколко еничарски надгробия (Ekim 2019: 693 – 713), а от Одрин – 144, които са предимно от XVIII – началото на XIX в. (Arslan 2018: 5; Yarış 2019: 68).

От България са известни надгробни паметници на еничари и еничарски аги, които датират предимно от XVII – XVIII в. и са от Карлово (Иванов 2018: 206), Пловдив (Иванов 2019: 41), Разлог (Венедикова 2009: 534), Генерал Тошево, община Джебел (Венедикова 2009: 544), Старово, община Кирково (Венедикова 2009: 549), Мак, община Ардино (Венедикова 2009: 549) и други. Голяма част от известните еничарски надгробни паметници са от Източните Родопи.

Тема на настоящата публикация са надгробни паметници на еничари от Пловдив, Хасково и Белоградчик. Всички те са изработени от един мраморен блок и имат антропоморфна форма и представляват увит в кефен (саван) покойник. Буквите са релефни на арабица. Изследваните епитафии са написани в една езикова форма – среднотурски език, народен стил. Всички надгробни паметници са фрагменти с изключение на този от Белоградчик.

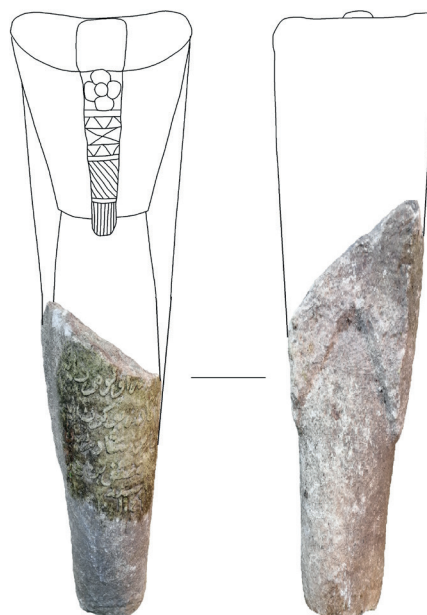
Еничарски надгробен паметник от Пловдив

Всички османски некрополи на Пловдив са били разрушени в края на XIX – началото на XX в. До нас са достигнали много малка част от надгробните паметници от тези некрополи, които се съхраняват в двора на Имарет джамия.

Надгробен паметник на Мустафа

Надгробният паметник е частично запазен. Представлявал е цилиндрична колонка, която е завършвала с характерната за еничарите шапка „бърк“, следи от която се виждат в задната част (Обр. 1). Аналогично оформление имат надгробните паметници от Одрин

(Обр. 2а, б), Истанбул и други. Текстът е частично запазен, вероятно липсва един ред. Няма оформени писмени полета, както при другите надгробни паметници.

Обр. 1. Еничарски надгробен паметник от Пловдив

Обр. 2а, б. Надгробен паметник на еничар от Одрин – предна и задна част. Археологически и етнографски музей – Одрин.

Транскрипция на латиница:

[.].....

[1] Unutma ölümü[,] dâim

[2] ana dūr[,] Bugün bana ise

[3] yarın sanadır[.]

[4] Muştafa bin Hicrî [?]

[5] sene 1149

Превод:

[.].....

[1] Никога не забравяй смъртта[,] винаги

[2] бъди готов за нея[,] Ако днес е за мен[,]

[3] утре е за теб[.]

[4] Мустафа[,] син на Хиджри [?]

[5] година 1736

**Еничарски надгробен паметник
от Белоградчик**

От града произходжа един надгробен паметник, който се намира в двора на джамията Хаджи Хюсеин. От строителния надпис се разбира, че е построена от Хаджи Хюсеин (Миков 2012: 62 – 80), който, както се разбира от епитафията му, е бил еничар.

Надгробният паметник има антропоморфна форма (Обр. 3) (Миков 2012: 68)³. Представлява плоча, която завършва с „врат“ и характерната за еничарите „шапка“ дарда’ан. Няма оформени писмени полета.

Транскрипция на латиница:

[1] Merhûm ve mağfûr

[2] oğuz tokuz

[3] bölük el-hâcî

[4] Hüseyin rûhuna

[5] Fâtîha 1171

Превод:

[1] Покойният и опростен [от Бог за греховете си]

³ Л. Миков публикува снимка на надгробния паметник и частичен превод с неточности, което налага повторното публикуване и анализиране.

[2] [от] тридесет и девети

[3] бьолук [рота] ел-Хаджи

[4] Хюсеин[,] За душата му

[5] заупокойна молитва[,] 1758

Обр. 3. Надгробен паметник на еничар
от 39 бьолук (рота) от Белоградчик
(Архив на М. Кийл)

**Надгробен паметник от Ески
джамия в Хасково**

Надписът се съхранява в Ески джамия в Хасково и вероятно е бил от некропола, който се намирал около нея. За момента е единственият запазен еничарски надпис от града и региона.

**Надгробен паметник на
еничарския ага Али**

Паметникът е частично запазен. Представлява колона с цилиндрична форма, липсва главата. Запазената ѝ височина е 0,90 м и диаметър 0,12 м. Има три оформени писмени полета, които са разделени от релефни ленти.

Транскрипция на латиница:

[1] Fâtîḥa

[2] Merḥûm ‘Alî Beşe

[3] Sene 1006

Превод:

[1] Заупокойна молитва [за душата на]

[2] покойния ‘Али Беше[.]

[3] Година 1598

При два от надгробните паметници са фиксирани два вида „серпуши“ (шапки), които са характерни за еничарите. Първият е т. нар. „бьорк“ или „кече“, който е изработен от вълна или животинска кожа и представлява дълъг ръкав с дължина около 45 см. (Обр. 4). В предната част в зависимост от ранга на еничаря имало метална пластина (соргуч) или пера, която е била изработена от мед, сребро или злато. Този вид шапки символизират ръкава на техния покровител и патрон Хаджи Бекташ-ъ Вели. При един от надгробните паметници от Пловдив, макар че е фрагмент, в задната част се вижда характерното оформление при еничарските „шапки“ от тип „бьорк“ (Обр. 1).

Вторият вид серпуш е „дарда’ан“, който е изработен от памук или вълна. Имат конична форма с навити ширити памучен плат. Според някои изследователи тези серпуши не се носят само от еничарите, но и от други висши представители на османското общество (Edhem 2009: 11). Надгробният паметник от Белоградчик, който е с този вид „шапка“, без съмнение е еничарски, защото се споменава изрично от коя рота в еничарския корпус е служил. Надгробни паметници с „дарда’ан“, които принадлежат на еничари от различни бьолуци, са известни от Истанбул (Yücedağ 2017: 253, 261, 305).

При надгробните паметници от Пловдив и Хасково се споменава званието (длъжността), която са заемали покойните – *Беше*. То се давало на опитни еничари (еничарски аги), които обучавали аджемиите.

Обр. 4. Еничарски бьорк (Военен музей – Виена)

Званието е едно от често срещаните при еничарските епитафии. Вероятната причина е, че те са били с по-висок ранг от редовите еничари и са имали финансовата възможност

след смъртта им да се постави скъпият за времето си мраморен надгробен паметник. За финансовата им възможност говори и това, че са построили и много благотворителни сгради и комплекси в цялата територия на Османската империя, включително и в днешните български земи. От България надгробни паметници на еничари, които са носили званието *Беше*, или на техни родственици, са известни от Разлог, Генерал Гешево, община Джебел, Старово, община Кирково и други (Венедикова 2009, 535).

Единствено при надгробния паметник от Белоградчик се споменава ротата, към която е принадлежал еничарят – 39 бюлюк (рота). През XVIII – началото на XIX в. в еничарския корпус е имало 101 роти с по сто еничари. Градът е спадал към Видинския санджак, който е бил пограничен и затова в региона са били настанени войски. Информация за еничари в региона има и в исторически извори, които са предимно от XVIII в. (Атанасов 2005: 50 – 61).

Известните от Пловдив надгробни паметници на еничари вероятно са принадлежали на асесбашии⁴, които освен военните си задължения са следели за реда и престъпността по кварталите на градовете и са извършвали разследвания за разкриване на извършените престъпления. В Тахрир дефтери от 1568, 1585 и 1613 г. се споменава асесбашията Сатълмъш, който живеел в махалата Кьорпюбашъ (Karta 2005: 65).

⁴ Освен представения тук епиграфски паметник на еничарин от Пловдив, от същото място е известен още един такъв. Вж. Иванов 2009, 41.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES)

- Атанасов 2005:** Християн Атанасов. Опит за „икономически и социален портрет“ на видинските „оджаклии“ от втората половина на XVIII в. – *История*, 5 – 6, 2005, 50 – 61. [Hristiyan Atanasov. Opit za „ikonomicheski i sotsialen portret“ na vidinskite „odzhaklii“ ot vtorata polovina na XVIII v. – *Istoria*, 5 – 6, 2005, 50 – 61.].
- Венедикова 2009:** Катерина Венедикова. За званието „баша, баше, беше“. – *Сборник в памет на професор Велизар Велков*. С., 2009, 532 – 557. [Katerina Venedikova. Za zvanieto „basha, bashe, beshe“. – *Sbornik v pamet na profesor Velizar Velkov*. S., 2009, 532–557].
- Венедикова 1987:** Катерина Венедикова. За личното в епиграфските паметници от османско време и тяхното значение като исторически извор. – *Личните документи като исторически извор*. С., 1987, 177–198. [Katerina Venedikova. Za lichnoto v epigrafските pametnitsi ot osmansko vreme i tyahnoto znachenie като istoricheski izvor. – *Lichnite dokumenti като istoricheski izvor*. S., 1987, 177–198.].
- Иванов 2018:** Румен Иванов. Османски епиграфски паметници от Карлово. – *Журнал за исторически и археологически изследвания*, 2, 2018, 206 – 210. [Rumen Ivanov. Osmanski epigrafски pametnitsi ot Karlovo. – *Zhurnal za istoricheski i arheologicheski izsledvania*, 2, 2018, 206 – 210].
- Иванов 2019:** Румен Иванов. *Епиграфски паметници от османските некрополи на Пловдив*. Пловдив, 2019. [Rumen Ivanov. *Epigrafски pametnitsi ot osmanskite nekropoli na Plovdiv*. Plovdiv, 2019].
- Миков 2012:** Любомир Миков. Два късни османски паметника в Северозападна България. – *Османската архитектура и изкуство в България*. С., 2012, 62 – 80. [Ljubomir Mikov. Dva kasni osmanski pametnika v Severozapadna Bulgaria. – *Os-manskata arhitektura i izkustvo v Bulgaria*. S., 2012, 62 – 80.].
- Aksun 1994:** Ziya Nur Aksun. *Osmanlı Tarihi*. İstanbul, 3, 1994.
- Arslan 2018:** Celil Arslan. *Edirne Yeniçeri Mezar Taşları*. Edirne, 2018.
- Edhem 2009:** Edhem Eldem. Yeniçeri Mezartaşları Kitabı Vesilesiyle Yeniçeri Taşları ve Tarih Üzerine. – *Toplumsal Tarih*, 188, ağustos, 2009, 2 – 13.
- Ekim 2019:** Zeynep Ekim. Üsküdar ve Yeniçeri Remizle. – *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu*, I, 19–21 Ekim 2018, İstanbul, 2019, 693–713.
- Karta 2005:** Nurullah Karta. XVI. Yüzyılda Filibe Kazası. Doktora tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana-bilim dalı. Erzurum, 2005.
- Palmer 2000:** J. A. B. Palmer. Yeniçerilerin Kökeni. – *Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*. Ankara, 2000, 475 – 516.
- Papoulia 1963:** Basilike Papoulia. *Ursprung und Wesen der "Knabenlese" im Osmanischen Reich*. München, 1963.
- Uzunçarşılı 1943:** İsmail Uzunçarşılı. *Kapukulu Ocakları*. I, 1943.
- Yariş 2019:** Sahure Yariş. Üsküdar Solak Sinan Camii ve Sinan Paşa Camii Hazirelerindeki Mezar Taşları. – *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu*, X, 19 – 21 Ekim, 2018, İstanbul, 2019, 13 – 85.
- Yücedağ 2017:** İsmail Yücedağ. *Osmanlı Epigrafisi. Kitabeler ve Mezar Taşları*. İstanbul, 2017.

Румен Иванов,
Музей на медицината към
Медицински университет – Пловдив,
sevket.plovdiv@gmail.com